

PM 2003 RIV (Dnr 41-911/2000)

Självmondsförebyggande arbete i Stockholms skolor

Skrivelse av Annika Billström (s)

Borgarrädsberedningen föreslår kommunstyrelsen besluta följande

1. Skrivelsen av Annika Billström (s) anses besvarad med vad som anförs i promemorian.
2. Utbildningsnämnden uppmanas att inkludera självmondsförebyggande arbete i den elevhälsostategi som nämnden har i uppdrag att arbeta fram.

Föredragande borgarrädet Erik Nilsson anför följande.

Bakgrund

Annika Billström (s) har den 23 augusti 2000 överlämnat en skrivelse till kommunstyrelsen angående självmondsförebyggande arbete i stadens skolor, *bilaga*. I skrivelsen redovisas statistik från år 2000 angående självmord och självmondsförsök bland ungdomar. I skrivelsen uppmanas kommunstyrelsen att fatta beslut om att i samarbete med stadsdelsnämnderna och utbildningsnämnden utarbeta program för självmondsprevention, som kan tillämpas i Stockholms stads grundskolor och gymnasieskolor med syfte att minska självmorden bland barn och unga samt att förbättra den psykiska hälsan.

Remisser

Ärendet har remitterats till socialtjänstnämnden, utbildningsnämnden samt stadsdelsnämnderna i Rinkeby, Östermalm och Hägersten.

Socialtjänstnämnden anser att utbildningsnämnden ansvarar för att i samarbete med stadsdelsnämnderna och landstinget utarbeta ett program för Stockholms skolor där man fokuserar på tre delar, teoretiska kunskaper, gemensam policy samt utformandet av lokala planer. Programmet bör ha ett helhetsperspektiv på olika psykosociala problem samt lyfta fram hälsofrämjande faktorer för arbetsmiljön i stadens skolor.

Programmet bör årligen följas upp och utvärderas av utbildningsnämnden i samarbete med andra berörda myndigheter.

Utbildningsnämnden menar att det är av största vikt att alla insatser samordnas i syfte att förbättra elevers psykiska hälsa och instämmer i förslaget om att program för självmondsprevention arbetas fram. I detta arbete bör representanter för hälso- och sjukvårdens barn-/ungdoms- och vuxenpsykiatriska verksamhet ingå. Dock poängterar nämnden att fokus måste ligga på det förebyggande arbete som måste ske och inte vara avhängigt ett program för självmondsprevention.

Rinkeby stadsdelsnämnd anser att frågan om att utarbeta program för suicidprevention bör diskuteras ingående av skolhälsovård, psykologer och kuratorer. Dock är det viktigt att se till helheten och inte bara fokusera på självmordet utan minst lika viktigt att uppmärksamma nedslagenhet och depressivt beteende då det både är en

humanistisk och nationalekonomisk vinst att minska antalet framtida depressioner och suicidhandlingar. Det bör tas fram ett utbildningsprogram för staden samt utarbeta lokalt förankrade handlingsprogram. Det är viktigt att resurserna till barn i behov av särskilt stöd inte minskas på någon nivå då utbildningsprogrammet inte kan ersätta vuxentäthet och kompetent personal.

Östermalms stadsdelsnämnd anser att en allmänt god skolmiljö är en starkt skyddande faktor för elevers utvecklande av psykisk ohälsa, vilket framgår av de i tjänsteutlåtandet redovisade offentliga utredningarna och rapporterna. Användandet av specifika självmordspreventiva skolprogram har i USA inte givit några tydliga resultat. I Stockholms skolor pågår två projekt som ännu inte utvärderats färdigt och man föreslår därför att föreslå kommunstyrelsen att avvakta med införandet av självmordspreventiva program i skolorna.

Hägerstens stadsdelsnämnds mening är att självmordsprevention i skolan naturligt bör ingå i de hälsoprogram och handlingsplaner mot mobbning och utanförskap som finns på skolor och som med jämna mellanrum revideras. Man uttrycker även att en gemensam utbildningssatsning för skolor och annan barn- och ungdomsverksamhet kan vara av värde.

Mina synpunkter

Psykiska problem hos barn och ungdomar är en folkhälsofråga av stor betydelse. Psykiska problem kan ta sig många olika uttryck. De kan också kosta barn och ungdomar livet.

Av flera rapporter framgår betydelsen av preventivt arbete för att förebygga självmord. De flesta självmord inträffar inte plötsligt utan har en lång förhistoria som kan sträcka sig över flera år. Den långdragna processen gör att det också är möjligt att finna åtgärder för att bryta den. Det är därför viktigt att arbeta förebyggande och att personal som möter ungdomar i skolan, på ungdomsmottagningarna och på fritidsgårdar är medvetna om vilka åtgärder som kan vidtas vid en eventuell krisituation. En bra samverkan mellan skola, ungdomsverksamhet, ungdomsmottagningarna, socialtjänsten, barn och ungdomspsykiatri och andra lokala aktörer är en förutsättning för att ett förebyggande hälsoarbete ska fungera. Det är viktigt att skapa förutsättningar som gör barn och föräldrar mer kapabla att handskas med krisituationer och med stressfaktorer. Trivselen i skolan och på fritiden har avgörande betydelse för den psykiska hälsan.

Skolan är en viktig del av ungdomarnas liv och i och med att skolan möter alla ungdomar, har den ett särskilt ansvar för att uppmärksamma elever som är i riskzonen. Av olika rapporter framgår att den utlösande faktorn till ett självmordsförsök kan vara akuta relationsproblem till föräldrar och/eller flick- eller pojkvän, mobbning, misslyckanden med studier, ekonomiska problem etc. Att stärka den enskildes självförtroende och självkänsla är viktiga uppgifter för skolan att arbeta med.

Anhöriga till unga personer som försökt ta livet av sig uppmärksammar ofta inte ungdomarnas psykologiska problem. I bakgrunden förekommer hos många ungdomar en instabilitet i familje- och uppväxtförhållanden, övergrepp i form av psykisk eller fysisk misshandel eller sexuella övergrepp. En särskild riskgrupp kan vara elever med utvecklingsstörning och som kan vara särskilt sårbara vid kriser och traumatiska upplevelser.

I stadens budget för 2004 finns området elevhälsa med som ett av de centrala utvecklingsområdena för staden. Utbildningsnämnden har i uppdrag att fram en

elevhälsostrategi i samarbete med stadsdelsnämnderna. Denna strategi ska ha elevens hela hälsoprofil som inriktning, dvs. både den psykiska och fysiska hälsan. Jag anser att utbildningsnämnden i denna strategi även skall inkludera ett program för självmordsprevention.

Jag föreslår att borgarrådsberedningen föreslår kommunstyrelsen besluta följande

1. Skrivelsen av Annika Billström (s) anses besvarad med vad som anförs i promemorian.
2. Utbildningsnämnden uppmanas att inkludera självmordsförebyggande arbete i den elevhälsostrategi som nämnden har i uppdrag att arbeta fram.

Stockholm den 4 december 2003

ERIK NILSSON

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

ÄRENDET

Annika Billström (s) har den 23 augusti 2000 överlämnat en skrivelse till kommunstyrelsen angående självmordsförebyggande arbete i stadens skolor, bilaga. I skrivelsen redovisas aktuell statistik angående självmord och självmordsförsök bland ungdomar. För gruppen ungdomar under 20 år handlar det om att ca 50 tonåringar i Sverige begår självmord varje år, och att 5 - 10 % av alla tonåringar har gjort självmordsförsök. Till detta kommer att ca 40 % av tonåringarna uppger att de har självmordstankar. En undersökning av de vanligaste enskilda dödsorsakerna i Sverige visar rapporter från "Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa". Detta beror, menar man, inte på att antalet självmord har ökat utan på att vi i Sverige har varit framgångsrika när det gäller att förebygga andra dödsorsaker. I åldersgruppen 15-44 år är självmord den vanligaste dödsorsaken för män och den näst vanligaste för kvinnor. Mycket få barn under 10 år tar sitt liv. I åldrarna 10-14 år rör det sig om 2-3 barn per år. För ungdomar i slutet av tonåren stiger dock självmordsfrekvensen, och varje år är det ca 50 ungdomar som tar sitt liv. Enligt rapporterna har det årliga antalet totala självmord minskat sedan slutet på 1970-talet utom för ungdomar där det i stället ökat. I enkätundersökningar som gjorts bland ungdomar i Sverige rapporteras att mellan 3 och 8 % någon gång har gjort självmordsförsök. Det framgår vidare att det är vanligt att självmordsförsöken upprepas. Uppföljning av ungdomar som gjort självmordsförsök visar att 4-9 % begår självmord inom en 12-månadersperiod. Självmord är något vanligare bland pojkar än bland flickor, medan självmordsförsöken förekommer något oftare hos flickor.

I skrivelsen uppmanas kommunstyrelsen att fatta beslut om att i samarbete med stadsdelsnämnderna och utbildningsnämnden utarbeta program för självmordsprevention, som kan tillämpas i Stockholms stads grundskolor och gymnasieskolor med syfte att minska självmorden bland barn och unga samt att förbättra den psykiska hälsan.

REMISSER

Skrivelsen har för synpunkter remitterats till socialtjänstnämnden, utbildningsnämnden samt stadsdelsnämnderna i Rinkeby, Östermalm samt Hägersten.

Socialtjänstnämnden beslutade den 25 januari 2001 att som svar på remissen återropa tjänsteutlåtandet.

Särskilt uttalande gjordes av *Lena-Maj H. Anding* (mp) samt *Iris Birath m.fl.* (v) enligt följande.

En bra samverkan mellan skola, ungdomsverksamhet, ungdomsmottagningarna, socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri, BUP och andra lokala aktörer är en förutsättning för att ett förebyggande hälsoarbete ska fungera. Det nyligen antagna ärendet om ungdomsmottagningarnas funktion och roll i detta arbete borde därför avspeglats mer i tjänsteutlåtandet. Det är viktigt att alla berörda, så tidigt som möjligt, lär sig att känna igen olika signaler på psykisk ohälsa. För att samverkan ska fungera krävs att den sker utifrån ett gemensamt behov och är planerad. Alla aktörer ska veta sin roll i samverkansarbetet och hur man ska gå tillväga för att utnyttja varandras resurser optimalt. En gemensam åtgärdsplan för det självmordsförebyggande arbetet behöver därför fastställas.

Viktiga att nå med denna information är friskolorna. De har inte alltid avsatta resurser för denna typ av förebyggande verksamhet. Överhuvudtaget bör elevvårdsresurserna i skolan ses över.

Inte minst är dessa frågor viktiga att diskutera och bearbeta, på olika sätt, bland ungdomarna själva. Inom skolan och fritidsgårdsverksamheten bör arbetet intensifieras när det gäller att utveckla frågor som har med demokrati och elevinflytande att göra. Trivseln i skolan och på fritiden har avgörande betydelse för hälsan, hur man känner att man hör till och upplevelsen av sammanhang. Alla åtgärder som kan leda till att detta förändras till det bättre bör självklart stödjas.

Socialtjänstförvaltningens tjänsteutlåtande, daterat den 27 november 2000, har i huvudsak följande lydelse.

Socialtjänstförvaltningens föreslår att socialtjänstnämnden beslutar att som svar på remissen, överlämna och återropa detta tjänsteutlåtande.

Idag görs mycket positivt förebyggande arbete inom skolan och tillsammans med andra samarbetspartners. Arbetet har också utvecklats emot ett helhetsperspektiv, vilket både har vetenskapligt stöd och borde upplevas som mer begripligt av elever samt vuxna i och kring skolmiljön. Vantrivsel, mobbning och skolprestationer i stort, hänger ihop. Även om ungdomstiden utgör en brytningstid och som i sig skapar kaos och ångest, tillbringar alla ungdomar en stor del av sin vakna tid i skolan. Skolan som arbetsplats utgör därför en viktig arena i det förebyggande arbetet.

Basen i det förebyggande arbetet måste utgå från varje skolas lokala förutsättningar. Ett stödjande nätverk bör byggas upp runt skolpersonalen med resurspersoner, där det tydligt framgår och finns dokumenterat vem som har ansvaret vid olika krissituationer. Ett sådant nätverk kan förslagsvis bestå av elevvårds- och skolhälsopersonal, eventuella kamrattstödare/skolvårdare, personal från barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningen, socialtjänsten samt eventuell fritids/fältpersonal. Nätverket bör skapa sådana samarbetsformer, som ger utrymme för kontinuerliga samarbetsträffar. Det är också viktigt att skolpersonalen kan avlasta sig både oro och psykiskt svåra situationer. Därför bör resurser finnas att tillgå i form av handledning. Påtalas vikten av att ha en gemensam kunskapsbas att utgå ifrån. En sådan kunskapsbas bör byggas utifrån ett helhetsperspektiv på skolan och på hälsofrämjande faktorer. Kunskap behövs kring den så kallade normala tonårsutvecklingen, riskfaktorer, riskbeteenden, krishantering och kring vilken hjälp som finns att tillgå vid olika problem. Landstingets *Centrum för suicidforskning och prevention* kan bistå med mycket kunskap och idéer i detta arbetet. Genom att inventera det förebyggande arbete som görs idag inom skolan, kan man både sprida erfarenheter och skapa möjligheter att utveckla arbetsmetoderna.

För att kunskapsnivån ska bli så likvärdig som möjligt, bör arbetet samordnas över staden.

Socialtjänstförvaltningen föreslår därför att utbildningsnämnden får ansvar för att i samarbete med stadsdelsnämnderna och landstinget utarbetar ett program där man fokuserar på tre delar:

Teoretisk kunskap till skolpersonal i seminarieform kring:

Tonårsutveckling

- Riskfaktorer/ kränkande behandling/ mobbning/ övriga allvarliga signaler
- Krisutveckling och krishantering
- Vad kan/bör jag som lärare/skolpersonal göra och hur bör jag agera
- Samtalsmetodik
- Vilken hjälp finns att tillgå internt/extern

Gemensam övergripande policy kring det lokala preventiva arbetet:

- Skolan som arbetsplats – trivselfaktorer
- Exempel på olika idéer kring hur förebyggande psykisk hälsovård, livskunskap och existentiella frågor kan integreras i undervisningen till eleverna.

- Beredskapsplaner i olika krissituationer
- Parter som bör ingå i ett lokalt stödjande nätverk
- Ansvarsuppdelning internt och gentemot andra ansvariga myndigheter

Lokalt förebyggande arbete:

- Skolans lokala arbetsmiljö/klimat
- Eventuella lokala former för undervisning i "livskunskap"
- Lokala beredskapsplaner – ansvarsuppdelning
- Lokalt stödjande nätverk

Programmet bör årligen följas upp och utvärderas av utbildningsnämnden i samarbete med andra berörda myndigheter.

Utbildningsnämnden beslutade den 29 mars 2001 att i huvudsak godkänna förvaltningens förslag till beslut samt därutöver anföra följande.

Utbildningsnämnden anser att det är angeläget att staden arbetar med att förebygga självmord bland elever. Det är viktigt att detta arbete sker samordnat mellan stadens förvaltningar, skolor samt andra centrala aktörer såsom landstinget och staten. Fokus måste emellertid ligga på det förebyggande arbetet som måste ske och inte vara avhängigt ett program för självmordsprevention.

Reservation anfördes av *Margareta Olofsson* (v) till förmån för sitt yrkande som är att besluta i enlighet med förvaltningens förslag till beslut.

Särskilt uttalande gjordes av *Marie Egnell* (mp) enligt följande.

Ungdomar behöver tillgång till andra vuxna än sina föräldrar. Vuxna i deras närhet som de kan känna förtroende för. Resurser måste täcka behoven när det gäller allt från ungdomsgårdar, ungdomsmottagningar med möjlighet att diskutera sex- och samlevnad och till fältassistenter. Om allt detta finns i ungdomars närhet har de större möjlighet att, när problem uppstår, hitta det stöd de behöver för att orka fortsätta.

Ersättningsutlåtande gjordes av *Helve Tsai* (sp) till förmån för det fattade beslutet.

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande, daterat den 1 mars 2001, har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen föreslår att utbildningsnämnden beslutar att nämnden godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande 2001-03-01 som svar på skrivelse angående självmordsförebyggande arbete i Stockholms skolor.

Psykiska problem hos barn och ungdomar är en folkhälsofråga av stor betydelse. De psykiska problemen vållar stort lidande hos de drabbade och deras familjer, och kostnaden för samhället är avsevärda, skriver Barnpsykiatrikommittén i sin rapport "Det gäller livet" (SOU 1998:31). Man skriver vidare att psykiska problem också kan kosta barn och ungdomar livet. Det är därför en mycket viktig uppgift för samhället och dess organ att identifiera och söka eliminera avgörande risk- och skadefaktorer. Lika viktigt kan det vara att skapa förutsättningar som gör barn och föräldrar mer kapabla att handskas med krissituationer och stressfaktorer.

I sitt delbetänkande, "Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa" (SOU1997:8) beskriver barnpsykiatrikommittén hur den kroppsliga hälsan har förbättrats, medan det i olika undersökningar finns en antydning till att de psykiska problemen hos barn och ungdomar ökar.

Förekomsten av s.k. egentlig depression hos tonåringar har angivits till 3-4 %, men detta är troligen en underskattning, menar man.

Barnpsykiatrikommittén beskriver i ett särskilt kapitel "Ungdomars särskilda sårbarhet": *"...Tonåringen befinner sig i en övergångsfas, då invanda mönster och den egna identiteten sätts på nya prov. Fysisk och psykisk obalans under ungdomstiden är vanlig. Vid ohälsotillstånd, såväl kroppsliga som psykiska, kan det för många vara konfliktfyllt att på nytt luta sig tyngre mot föräldrarna. Ett sådant beroende står i strid med den unges självständighetssträvan, samtidigt som den unge verkligen behöver omgivningens stöd och omsorg. Vid psykiska problem blir detta förhållande ytterligare tillspetsat av att föräldrarna många gånger kan dela både barnets kris och nyckeln till en möjlig lösning. Fysisk och psykisk ohälsa väcker ofta starkt ångest hos unga. Att behöva vård, exempelvis inom psykiatri, är en särskild stressfaktor för unga eftersom det är ett hot mot frigörelsen och vuxenblivandet. Under vården behöver den unge så tillfälle att bearbeta också den sekundära ångest som ohälsotillståndet i sig väcker.*

Det finns en flytande gräns mellan åldersnormala reaktionsmönster och en mer allvarlig problematik. Om den psykiska oron vänds inåt kan detta leda till ångslan och nedstämdhet, som i mer uttalad form övergår i egentlig depression. Det finns en risk att deprimerade tonåringar tar sitt liv, vilket är synnerligen ovanligt bland yngre barn."

Elevvårdsutredningen skriver i sin rapport (SOU 2000:19), "Från dubbla spår till elevhälsa", i kapitlet "Hur mår barn och ungdomar idag?" följande: *"Barn och ungdomars psykiska hälsa uppvisar en mångskiftande och mångtydig bild. Orsakerna är ofta svårgräpbara, ibland föremål för akademisk kontrovers. Många orsaker förefaller samverka till den ökning av psykiska, sociala och psykosomatiska problem som många studier antyder. Dessa problem avspeglas i skolans vardag på ett avgörande sätt och skolan som organisation kan både medverka till dem och utgöra en motkraft. Skolan och Elevhälsan är viktig, dels som stöd till enskilda elever med psykiska och sociala problem, dels för att ständigt verka för att skolan som organisation befrämjar och utvecklar lusten att lära i en arbetsmiljö där både elever och vuxna trivs och mår bra."*

Av flera rapporter framgår betydelsen av preventivt arbete för att förebygga självmord. De flesta självmord inträffar inte plötsligt utan har en lång förhistoria som kan sträcka sig över flera år. Den långdragna processen gör att det är möjligt att finna åtgärder för att bryta den. Betydelsen av att arbeta med förebyggande åtgärder redan under skoltiden bör därför kunna ha en inverkan på förståelsen och vikten av förebyggande arbete och hjälpinsatser även under senare perioder i livet.

Skolan har ett särskilt ansvar för att uppmärksamma elever som är i riskzonen, och som företer tecken på allvarlig psykisk störning. Av olika rapporter framgår att den utlösande faktorn till ett självmordsförsök kan vara akuta relationsproblem till föräldrar och/eller flick- eller pojkvän, misslyckanden med studier, ekonomiska problem. Anhöriga till unga personer som försökt ta livet av sig uppmärksammar ofta inte ungdomarnas psykologiska problem. I bakgrunden förekommer hos många ungdomar en instabilitet i familje- och uppväxtförhållanden, övergrepp i form av psykisk eller fysisk misshandel eller sexuella övergrepp. En särskild riskgrupp kan vara elever med utvecklingsstörning och som kan vara särskilt sårbara vid kriser och traumatiska upplevelser.

Skolan är en viktig del av elevernas liv, och framförallt för ungdomar blir det i skolan som viktiga samtal kan äga rum. Vissa skolor har infört kurser i ämnet **Livskunskap**, som handlar om att förbättra ungdomars sociala och emotionella kompetens (i samverkan med service- och omvårdnadscenter inom förvaltningens utvecklingsavdelning). Programmet följs upp av Centrum för suicidforskning. I flera skolor inom Stockholms län har programmet **"Mentalt förebyggande hälsovård - livskompetens"** genomförts i klasserna. Metoden är utarbetad av en skolkurator och en skolsköterska. Arbetet handlar om att öka kunskapen om psykosociala problem och självmordsproblem bland ungdomar, och ge information och hopp om hur personliga problem kan lösas och hur man kan få hjälp. Metoden utvärderas av Centrum för suicidforskning. Centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa skriver i en av sina rapporter om betydelsen av förebyggande arbete inom skolan och inom hälso- och sjukvården. I samverkan med WHO har man arbetat fram en skriftserie som handlar om suicidprevention bland ungdomar. Där påpekas att alla åtgärder som främjar trivsel och psykisk hälsa hos såväl elever som skolpersonal har en preventiv effekt. Vidare betonar man att skolpersonalen bör få information och stöd för att förstå elevernas, men även de egna, reaktionerna inför en svår

problematik. WHO rekommenderar att skolpersonalen bör ha tillfälle att diskutera och definiera var gränserna går för vad de kan bidra med i suicidprevention samt att det upprättas en beredskapsplan för hur man ska agera vid en självmordskris bland eleverna.

Det utförs idag ett omfattande arbete inom skolan för att ge ungdomar stöd och hjälp i svåra situationer. Skolan är en stor och viktig del i de ungas liv och det är också där som symptom på ohälsa kan uppmärksammas. Inom utbildningsförvaltningens avdelning för elevstöd finns personal med särskild kompetens inom det medicinska, sociala och psykologiska området. Dessa tillsammans med grund- och gymnasieskolans personal arbetar med både förebyggande och direkta insatser kring elever som av olika anledningar är i behov av särskilt stöd. För elever i stadens skolor finns också inom utbildningsförvaltningen den för stadens skolor gemensamma ungdomsmottagningen. Därtill kommer andra myndigheters insatser som landstingets barn- och ungdomspsykiatriska verksamhet (BUP) som är en specialistresurs inom hälso- och sjukvården och stadens socialtjänst, som är en viktig del i det psykosociala och förebyggande arbetet. Hit bör även räknas stadsdelarnas 14 ungdomsmottagningar som drivs i samarbete med landstinget.

Förvaltningen anser att det är av vikt att alla dessa insatser samordnas i syfte att öka den totala kvalitativa insatsen samt för att skapa en helhet i bemötandet av ungdomar med svåra psykiska problem. En samordning bör också kunna leda till en gemensam kunskapsbas och till utformandet av en gemensam policy för förebyggande av självmord och självmordsförsök. Förvaltningen instämmer därför i skrivelsens förslag om att stadsdelsnämnderna och utbildningsnämnden i samarbete med kommunstyrelsen utarbetar program för självmordsprevention men vill tillägga att också representanter för hälso- och sjukvårdens barn-/ungdoms- och vuxenpsykiatriska verksamhet bör ingå i detta arbete.

Hägerstens stadsdelsnämnd beslutade den 7 december 2000 att godkänna remissyttrandet och överlämna det till kommunstyrelsen.

Hägerstens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande, daterat den 26 oktober 2000, har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen föreslår att Hässelby stadsdelsnämnd godkänner remissyttrandet och överlämnar det till kommunstyrelsen.

Representanter från elevvård, skolläring och stab i Hägersten har tagit del av aktuell dokumentation och forskning inom områdena självmordsprevention och psykisk ohälsa bland barn och ungdomar på internationell, nationell och lokal nivå. Vidare har man inventerat hur det självmordspreventiva arbetet bedrivs på högstadierna i Hägerstens skolor och kommit fram till följande.

Självmordsförebyggande arbete handlar om att förebygga psykisk ohälsa och främja psykisk hälsa. Detta måste genomsyra verksamheterna på skolorna och förskolorna dagligen och inte endast när något hänt eller under vissa temaveckor/dagar.

Arbetet bör ske på flera plan samtidigt: på *organisationsnivå, gruppnivå och individnivå*.

Organisationsnivå

Att arbeta förebyggande på organisationsnivå och med de vuxna i skolan är, som vi ser det, grunden för att det övriga arbetet ska bli möjligt. Alla vuxna måste fungera ihop, ha gemensamma regler och själva må psykiskt bra för att systemet som skolan utgör ska fungera. Det krävs också en samsyn på verksamheten och gemensamt förhållningssätt till eleverna och varandras organisation är viktig för att främja arbetet mot psykisk ohälsa. Detta är också grundtanken i skolornas organisation i Hägersten. En organisation med arbetslag innebär större möjligheter för eleverna att bli uppmärksammade och få hjälp. Arbetslagen kan vara den mindre grupp där det blir möjligt att träffas och prata ihop sig om värden och förhållningssätt, om skolan är stor.Handledning kan behövas i arbetslagen, vilket finns inom våra skolor. Elevvårdens sammansättning och tillgänglighet är också viktig för samverkan och konsultation. Utbildning är en viktig faktor för arbetet med psykisk hälsa. Inom Hägersten har flera satsningar gjorts bland

annat med Centrum för suicid i samband med studiedagar under hösten samt föräldraföreläsningar.

Gruppnivå

Det förebyggande arbetet i undervisningsgrupperna kan bedrivas genom:

- att arbeta med stadiövergångar, ”arbeta ihop” de nya grupperna för att skapa vi-känsla och trygghet
- att stärka självkänslan hos eleverna genom att uppmärksamma alla elever och uppmuntra dem att uttrycka hur de har det. Detta kan ske på många sätt; genom så kallade loggböcker, muntligt eller skriftligt. Förmedla att detta tas på allvar och att de vuxna bryr sig om hur alla
- ~~må~~stadkomma ett respekterande förhållningssätt mellan samtliga i skolan, både vuxna och barn
- att arbeta med grupsammanhållning och kamratrelationer i klassen
- att vid behov ha grupsamtal och aktiviteter för vissa elever, t ex inåtvända flickor
- att öka elevinflytandet och föräldraengagemanget i skolan
- att livkunskap och etikfrågor får mer plats i skolan, integrerat i undervisningen

På flera av dessa punkter kan samverkan ske med vuxna utanför skolan som har annan kompetens till exempel kyrkliga organisationer och socialtjänsten. Inom vår organisation finns ett naturligt inbyggt samarbete i dessa frågor. Det förebyggande arbetet måste påbörjas redan i förskolan.

Individnivå

Det är viktigt att skolan agerar så snart en elev visar tecken på att inte må bra psykiskt. Av de vuxna i skolan är det ofta handledare/lärare eller skolsköterskan som får första signalen. Samtal med elev och föräldrar och kontakt med elevvårdsteamet är exempel på naturliga åtgärder. Här måste man arbeta individuellt och anpassat efter den enskilda elevens problematik. Kanske måste man även arbeta med kamrater som oroar sig och ta på sig skuld för att en elev mår dåligt. För elever som inte alls kommer till skolan, är samverkan och insatser utanför skolan med till exempel socialtjänst och BUP av extra stor betydelse.

Förvaltningens förslag

Självordsprevention i skolan enligt ovan bör naturligt ingå i de hälsoprogram och handlingsplaner mot mobbning och utanförskap som finns på skolor och som med jämna mellanrum revideras.

Inom bland annat elevvårdsteam finns stor kunskap och medvetenhet om hur man förebygger psykisk ohälsa och mycket arbete görs redan idag. Arbetet måste dock ständigt pågå för att nå ut till och fortbilda alla som arbetar med barn och ungdomar inom skola, förskola, fritidsverksamhet och socialtjänst. En gemensam utbildningssatsning som skolor och annan barn- och ungdomsverksamhet kan använda sig av kan naturligtvis i detta sammanhang vara av värde.

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade den 14 december 2000 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen samt att därutöver redovisa hur elevvården (Elevhälsan) bedrivs vid skolorna på Östermalm bl.a. vad gäller antalet tjänster inom social, psykologiska, medicinska, specialpedagogiska och studie- och yrkesvägledande kompetens.

Reservation anfördes av *Lillemor Lindberg m fl* (m) enligt följande.

Vi reserverar oss mot nämndens beslut då vi yrkade att nämnden skulle besluta enligt förvaltningens förslag.

Reservation anfördes av *Aila Erkkilä* (v) och *Birgit Marklund m fl* (s) mot nämndens beslut att avslå ledamoten Aila Erkkiläs (v) tilläggsyrkande.

Särskilt uttalande gjordes av *Birgit Marklund m fl* (s) med instämmande av *Ann-Sofi Matthiesen* (mp) enligt följande.

Motionären tar upp en synnerligen viktig aspekt vad gäller självmordspreventionen för barn och unga. De fall av självmord, självmordsförsök eller självmordstankar som begås är ett samhälleligt misslyckande och katastrof för anhöriga. Det är givetvis viktigt att kunskapen och insikten om problematiken kring detta ökar. Skolan är ett viktigt led i detta arbete.

Belysningen av barn och ungdomars psykiska hälsa redovisas på ett utmärkt sätt i förvaltningens remissvar. Forskningsrapporter, utredningar m.m. som lyfts fram i redovisningen visar på ett gediget researcharbete. I remissvaret nämns utredningen om Elevhälsan - som bl.a. tar upp att en förstärkt elevvård behövs som en viktig del i förebyggande arbete. Att få elevvården belyst får därför ses som ett första steg i detta arbete.

Särskilt uttalande gjordes av *Aila Erkkilä* (v) enligt följande.

Det är angeläget att övergå från individorienterad problematisering till samhällsorienterad problematisering. Samhället måste utformas så att alla hittar sin givna plats med acceptering av olikheter. Barn, ungdomar och vuxna vill normalt söka och uppleva meningsfullhet i tillvaron innehållande känslomässigt mogna relationer och livsförhållanden. Detta är ett kollektivt ansvarstagande i ett modernt och humant samhälle.

Nedan några citat ur "Från dubbla spår till elevhälsa", i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling, SOU 2000:19 (sid 289-291):

"Barn och ungdomar möter, liksom vuxna, skärpt konkurrens och ökade krav på duglighet som kan innebära ett hot mot självkänslan och därmed för den psykiska hälsan. Skolan utgör inget undantag. Massmedia och kommersiella intressen förmedlar många direkta och indirekta budskap och värderingar om droger, våld, könsroller, kroppsideal och sexualitet. Det bidrar till barns och ungdomars attityder och verklighetsuppfattning och påverkar därmed deras levnadsvanor, livsstil och fysiska hälsa i högre eller lägre grad."

"Psykiska problem och känslomässiga störningar hos barn och ungdomar måste alltid bedömas utifrån en helhetsbild."

"Skolans uppgift är att vara en positiv motvikt till de negativa krafternas påverkan genom den lärande miljö som skapas för varje barn."

"Skolan och elevhälsan är viktig, dels som stöd för enskilda elever med psykiska och sociala problem, dels för att ständigt verka för att skolan som organisation befrämjar och utvecklar lusten att lära i en arbetsmiljö där både elever och vuxna trivs och mår bra."

Det är viktigare att barn får uppleva att omgivningen bryr sig än att han/hon förväntas fungera som en produktionsfaktor i ett alltmer likriktat samhälle.

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande, daterat den 26 oktober 2000, har i huvudsak följande lydelse.

Skolan är en självklar del av barn och ungdomars vardag. Barnen tillbringar en stor del av sin vakna tid där och förutom familjen är troligtvis skolan samhällets viktigaste institution för fostran och utveckling. En väl fungerande skola är av största vikt och har en avgörande betydelse också för barn och ungdomars psykiska hälsa. Tidiga problem i relationen till föräldrar, s.k. anknytningsproblematik, sociala problem i hemmiljön, dåliga relationer till kamrater och lärare, svårigheter med inläringen och andra skolmisslyckanden är allvarliga riskfaktorer för att barn och ungdomar senare i livet ska utveckla psykiska och sociala problem.

Av ovan redogjorda utredningar och rapporter framgår det att en allmänt god skolmiljö också bidrar till barn och ungdomars psykiska välbefinnande. Skolmiljön är ett vitt begrepp. Det handlar om den inre, pedagogiska, organisatoriska, psykologiska och sociala miljön, och om den yttre, fysiska miljön. Det handlar om kunniga lärare och deras samarbete med andra yrkesgrupper

i skolan. Men det handlar också om hur yrkeskategorier med olika kompetens samverkar och om den människosyn som kommer till uttryck i arbetet. God skolmiljö skapas av de vuxna i skolan och genom deras förhållande till varandra, liksom av hur lärare och annan skolpersonal bemöter eleverna, och hur eleverna bemöter varandra och sina lärare. Det förutsätter att föräldrar samarbetar med skolan och skolan med dem. Skolmiljön måste vara trygg och stimulerande så att barn kan växa och utveckla en positiv självbild och inhämta kunskap. Läroplanen och stadens skolplan betonar också starkt de grundläggande värden som ska genomsyra skolornas verksamhet.

Förvaltningen anser att det är ytterst angeläget att man i skolan kan bidra till att minska barn och ungdomars psykiska ohälsa. Förvaltningen anser ändå att det är lämpligt att avvakta med att permanent införa självmordspreventiva program i stadens skolor, då man ännu inte riktigt vet effekten av dem.

Utvärderingen av de två projekten i Stockholm, "Livskompetens" och "Kärleken är den bästa kicken", är inte färdig och effekterna av de i USA genomförda programmen har inte visat någon entydig positiv effekt. De flesta av USA-studierna visade ingen som helst effekt, varken positivt eller negativt. En fortsatt satsning på en generellt god skolmiljö, där etiska frågor ingår som en naturlig, integrerad del av den ordinarie under-visningen, gynnar barn och ungdomars psykiska hälsa.

Med stöd av detta föreslår förvaltningen att det är lämpligt att avvakta med införandet av specifika självmordsprogram i stadens skolor tills de båda projekten är slutligt utvärderade.

Barnkonsekvensanalys

Ärendet i sig rör barn och ungdomars psykiska hälsa. Att avvakta med beslut om införandet av specifika självmordspreventiva program i skolorna behöver inte innebära att barnets bästa inte beaktas. En satsning på flera skyddande faktorer visar att det ger det bästa varaktiga resultatet när det gäller prevention av barn och ungdomars psykiska ohälsa.

Rinkeby stadsdelsnämnd beslutade den 14 december 2000 att som remissvar översända förelagda tjänsteutlåtande.

Rinkeby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande, daterat den 26 oktober 2000, har i huvudsak följande lydelse.

Rinkeby stadsdelsförvaltning delar den oro som uttrycks i skrivelsen. De statistiska uppgifterna riktar en stum men skarp kritik mot vuxenvärlden. Frågan om självmord är svår och tung, och den ångest den väcker riskerar att vändas i tystnad. Men detta hjälper inte barn i en utsatt situation.

Förslaget att utarbeta program för suicidprevention är en uppgift som ingående bör diskuteras av dem som i sina professioner berörs av den, det vill säga skolhälsovård, psykologer och kuratorer. Det är viktigt att se till barns psykiska hälsa som helhet och inte betona just självmordet för mycket. Uppmärksamhet på nedslagenhet och depressiva beteenden är minst lika viktig, och alla insatser som kan minska antalet framtida depressioner och suicidhandlingar är den vinst både humanistiskt och nationalekonomiskt.

Den öppna psykiatriska vård som för närvarande erbjuds ungdomar boende i Rinkeby är Spånga psykiatriska mottagning som har ett team för 18-25 åringar, och Järva BUP som har hand om barn upp till 18 år. Inom skolorna styrs stödresurserna av Stödverksamheten (psykologer och kuratorer). Skolorna har också möjlighet att genom utbildningsförvaltningen konsultera barnpsykiater. Ett utbildningsprogram för staden måste samordnas mellan dessa olika huvudmän. Utöver ett sådant program bör lokalt förankrade handlingsprogram utarbetas, med förslag till rutiner för samarbete och alternativa verksamheter med förebyggande syfte. Vi vill poängtera att resurserna till barn i behov av särskilt stöd inte får minskas vare sig i staden centralt eller i stadsdelarna (eller inom landstinget). Utbildningsprogrammet kan inte ersätta vuxentäthet och kompetent personal.

Många barn vistas som asylsökande eller rentav illegalt inom staden. Dessa barn mår nästan utan undantag psykiskt dåligt. Rinkeby stadsdelsnämnd har i samarbete med Migrationsverkets mottagningsenhet i Solna inrättat en familjebaserad förskola i projektform, i syfte att erbjuda asylsökande barn en organiserad förskoleverksamhet i samverkan med föräldrarna. Utan att föregripa utvärderingen av projektet vill vi erinra om att dessa barn, vars hela familj lever under ytterst ovissa betingelser, är i behov av allt stöd de kan få, vilket förutsätter ett samarbete mellan statliga och kommunala myndigheter.

Till kommunstyrelsen

Skrivelse om självmordsförebyggande arbete i Stockholms skolor

Varje år tar i genomsnitt 50 tonåringar sina liv i Sverige. Upp till 40 procent av tonåringarna anger att de har självmordstankar och 5 till 10 procent av dem har erfarenheter av egna självmordsförsök. Självmordsfrekvensen bland barn och ungdomar är således låg jämfört med för personer i vuxen ålder. Självmordsförsöken och självmordstankarna är dock relativt vanliga.

Ser man till gruppen unga människor (16-24), så ser man också tydliga könsskillnader. I denna grupp gjorde 228 av 100.000 unga kvinnor ett självmordsförsök som ledde till sjukhusvård. Det är mer än dubbelt så ofta som unga män i samma åldersgrupp (97 per 100.000). För kvinnor gäller att denna ålder är den mest riksfyllda när det gäller självmordsförsök. Bland pojkar/män i åldern 15-24 är dock självmord den vanligaste dödsorsaken. Även vardagliga psykiska och psykosomatiska symptom drabbar könen i olika utsträckning. I grundskolan har cirka 40 procent av flickorna problem med detta och 25 procent av pojkarna.

Målet för självmordspreventionen i Sverige är att varaktigt minska självmorden och självmordsförsöken och att i möjligaste mån undanröja omständigheter som kan leda till att barn och ungdomar tar sitt liv. I detta arbete spelar naturligtvis hälso- och sjukvården en viktig roll.

Men det är också nödvändigt att öka kunskapen hos allmänheten och bryta tystnaden runt självmordsproblematiken. Detta arbete bör också, för att förbättra situationen för barn och ungdomar, också ske i skolan. För elever med psykosociala problem är skolan en viktig kontakt till omvärlden. Därför är skolan viktig i det förebyggande arbetet. Åtgärderna i skolan kan handla utbildning av skolhälsovårdens personal för att i sin tur ge personalen möjlighet att stödja eleverna i deras psykosociala utveckling. Barn och ungdomar behöver lära sig att ge stöd till kompisar som inte mår bra och att söka stöd hos vuxna vid behov. Det handlar också om att ändra attityden till självmord. Självmordstankar är inte skamliga.

För att kunna arbeta mer strukturerat med den psykiska hälsan och självmordsproblematiken i Stockholms skolor bör ett utbildningsprogram utformas, som skolorna i staden kan använda sig av. Det är viktigt att göra en samlad insats, eftersom arbetet bör bedrivas systematiskt och utifrån beprövade metoder om det ska ge resultat.

För närvarande pågår ett forskningsprojekt i Stockholms län om självmordsförebyggande projekt i skolan. Projektet vänder sig till elever i årskurs 8 och omfattar sju högstadieskolor. Än så länge finns inga resultat, men en första enkät har bearbetats. Den visar att 7% av pojkarna och 22% av flickorna haft självmordstankar det senaste året, 2,7% respektive 5,4% har gjort, enligt egen uppgift, ett självmordsförsök. Ett fåtal hade talat med någon vuxen och få vuxna kände också till självmordsförsöken. Ungdomarna behåller det för sig själva eller vänder sig till jämnåriga. Den som får veta att kompiserna har självmordstankar bär oftast ensam på sin börda. Denna person har också ofta själv självmordstankar.

Forskningsprojektet är ännu inte avslutat, men kommer att kunna generera kunskaper som Stockholms stad kan använda sig av. Ansvarig för projektet är Centrum för Suicidforskning och Prevention.

Mot bakgrund av ovanstående föreslås kommunstyrelsen fatta beslut om

Att kommunstyrelsen i samarbete med stadsdelsnämnderna och utbildningsnämnden utarbetar program för självmordsprevention, som kan tillämpas i Stockholms stads grundskolor och gymnasieskolor. Syftet är att minska självmorden bland barn och unga samt att förbättra den psykiska hälsan.

Stockholm den 23 augusti 2000

Annika Billström